

SUDBINA JEZIKA AMERIČKIH DOMORODACA

Skoko, Nikolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:880924>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

SUDBINA JEZIKA AMERIČKIH DOMORODACA
NIKOLINA SKOKO

SPLIT, 2022.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost i Povijest umjetnosti

Norma i kodifikacija

SUDBINA JEZIKA AMERIČKIH DOMORODACA

Studentica:

Nikolina Skoko

Mentorica:

doc. dr. sc. Tanja Brešan Ančić

Split, rujan 2022. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Metode i ciljevi	3
3. Važnost jezika	4
4. Zašto i kako očuvati jezik?.....	6
5. Revitalizacije jezika	7
6. Problematika kodifikacije	9
7. Klasifikacija američkih domorodačkih jezika.....	11
8. Gramatičke kategorije jezika američkih domorodaca.....	13
9. Fonologija jezika američkih domorodaca	14
10. Morfologija i sintaksa jezika američkih domorodaca	16
11. Vokabular i leksik jezika američkih domorodaca	21
12. Zaključak.....	23
13. Literatura.....	26
14. Mrežni izvori.....	27

1. Uvod

Američki domorodci autohtono su stanovništvo Središnje, Sjeverne i Južne Amerike. Pretpostavlja se da su prvi domorodci doselili prije 30-40 000 godina. Nisu homogen narod s obzirom da su se sama doseljavanja odvijala u valovima. Američkim domorodačkim jezicima nazivamo sve autohtone jezike kojima su govorili američki domoroci svih triju Amerika. U kontekstu ovog rada, pod tim pojmom smatramo jezike Sjeverne Amerike. Raspravljati o američkim domorodačkim jezicima nije moguće bez da spomenemo krvavu povijest američkih naroda. Aktualno stanje jezika direktna je posljedica svojevremenih genocida od strane Europljana. Ratovanje, ropstvo, rušenje ekonomskog i društvenog staništa, bolest i prisilna udaljavanja doveli su do kolapsa autohtonih Amerikanaca te sukladno tomu i njihovih jezika. Točan broj stanovništva prije europskog kontakta možemo samo nagađati, no vrlo je vjerovatno da broj nije bio manji od pet milijuna. U devetnaestom stoljeću, broj stanovnika spao je na samo pet posto onog broja prije dolaska Europljana (Robins Hunter, 1994: 17.).

Pri samom početku, Europljani su se često koristili američkim domorodačkim jezicima primarno u svrhu trgovine ili uputa i tome slično. Katolički misionari učili su američke domorodačke jezike u svrhu prozelitiziranja i preobraćenja. Ono što su svi Europljani nosili, svjesno ili nesvjesno, su bolesti na koje domorodačka populacija nije bila imuna. Riječ je primarno o velikim boginjama, koleri, difteriji i trbušnom tifusu. Spomenute bolesti puritanci su nazivali „predivnom kugom“ upravo zbog ogromnog broja umrlih. Sredinom 19.st. Europljani su pokušali „civilizirati“ domorodce na čiju su se zemlju doselili. U tim pokušajima sva pisma i načine zapisivanja izmislili su bijeli misionari dok je samo jedno pismo izmislio Sequoyah, član Cheeroke plemena za svoj istoimeni materinski jezik. Pismo se sastojalo od 85 znakova te je pismenost unutar plemena cvala (Robins Hunter, 1994: 25.).

Današnji sistem rezervata nastao je 1870. Rezervat je pravna oznaka za područje zemlje kojim upravlja federalno priznato američko domorodačko pleme pod američkim uredom za indijanske poslove, a ne državne vlade Sjedinjenih Država u kojima se fizički nalaze. Njegova prvotna uloga je bila uništenje tradicionalnih vjerskih običaja i načina vladanja. Često su u jedan rezervat stavljali članove plemena koji su koristili različite jezike s nadom da će ih na taj način prisiliti da koriste engleski u svrhe sporazumijevanja (Robins Hunter, 1994: 26.). Početkom 20.st. američka vlada imala je misiju eliminirati sve američke

domorodačke jezike. Najefikasniji način bio je natjerati domorodačku djecu na prisustvovanje u školskoj nastavi koja se održavala samo na engleskom jeziku. Mišljenje američke vlade bilo je da ako je engleski jezik dobar za bijelog i crnog čovjeka, zasigurno je dobar i za „crvenog“ čovjeka. Vjerovali su da je podučavanje domorodačke mladeži američkim domorodačkim jezicima štetno za njihov razvoj u civilizirane ljude (Robins Hunter, 1994: 26.). Kapetan Richard H. Pratt rekao je: „Sve indijansko što postoji u rasi treba istrijebiti. Ubij Indijanca u njemu i spasi čovjeka.” (Robins Hunter, 1994: 27.). Do sredine 20.st. sve više domorodačke djece prisiljeno je ići u državne škole, nevezano za njihovo mišljenje ili mišljenje njihovih roditelja. Djeca su bila zatočena u izolaciji, daleko od vlastitih roditelja i kulture. Bilo je zabranjeno koristiti bilo koji jezik osim engleskog, te su za kršenje tog pravila slijedile ozbiljne kazne poput fizičkog zlostavljanja i javnog sramoćenja, čak i kod izrazito male djece. Takve škole bile su jedini izbor koje su domorodačka djeca imala sve do početka 1970ih godina (Robins Hunter, 1994: 27-28.). Ostali veliki faktori u izumiranju američkih domorodačkih jezika su mješoviti brakovi u kojima je engleski jezik jedini koji svi članovi razumiju te tako postaje primarno sredstvo komunikacije. Također, selidba domorodaca zbog loših ekonomskih prilika u sredine u kojima je engleski jezik primarno sredstvo komunikacije (Robins Hunter, 1994: 29.). Autohtoni Amerikanci danas posjeduju samo 2% zemlje koju su posjedovali prije dolaska Europljana. Istraživanja održana 1980. otkrila su da od milijun autohtonih Amerikanaca, samo 350.000 svakodnevno koristi neki američki domorodački jezik (Robins Hunter, 1994: 32.). S obzirom da je spomenuto istraživanje poprilično zastarjelo, vjerujemo da je taj broj danas podosta manji.

Sve dosad navedeno samo je par kratkih natuknica duge američke domorodačke povijesti. Ona čitava direktno utječe na stanje američkih domorodačkih jezika o kojima ćemo raspraviti u nastavku. Motivacija za pisanjem na ovu temu proizlazi iz svojevrzne fasciniranosti poviješću, kulturom, književnošću, vjerom i jezicima autohtonih Amerikanaca. Također, američki domorodački jezici izrazito su kompleksni i međusobno različiti te pokušaj usustavljanja istih predstavlja velik izazov. Edward Sapir za američke domorodačke jezike kaže: „Oni su istovremeno i oduševljenje i očaj studenta lingvistike.“ (Sapir, Swadesh, 1946: 108.).

2. Metode i ciljevi

Cilj ovog rada je predstaviti aktualnu problematiku očuvanja, dokumentacije i revitalizacije američkih domorodačkih jezika s područja današnjih Sjedinjenih Američkih Država i Kanade kao i predstaviti fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke posebnosti i sličnosti navedenih jezika. Potonje se, zbog kompleksnosti navedenih jezika kao i zbog njihovog broja i drastičnih međusobnih razlika ispostavlja izrazito zahtjevnim i opsežnim poslom. Zato smo se odlučili izdvojiti one najkarakterističnije kao i one najzanimljivije primjere navedenog s posebnim fokusom na morfologiju i sintaksu kao najistraživanijim aspektom jezika. Za izradu ovog završnog rada korištena je pisana literatura primarno s područja američkih domorodačkih studija i lingvistike kao i validni internetski izvori.

3. Važnost jezika

Podučavanju američkih domorodačkih jezika pristupa se na isti način kao i podučavanju standardiziranih jezika što je model koji njima ne odgovara. Kod američkih jezika, fokus je oduvijek na oralnom jeziku, na govorenoj riječi za razliku od pisanog jezika. Također, američki se jezici podučavaju kao strani jezici umjesto kao dio stoljetne tradicije. Takav pristup revitalizaciji američkih domorodačkih jezika zastario je. David Leedom Shaul (Leedom Shaul, 2014: 1.) donosi nekoliko prijedloga mogućih novih pristupa.

Da bismo uopće mogli pristupiti ideji revitalizacije grupe jezika i raspraviti o razlozima njihova nestanka, moramo biti svjesni što jezik jest i što jezik predstavlja. Vrlo jednostavno rečeno, jezik je alat zajednice koja se njime koristi (Leedom Shaul, 2014: 1.). Osim informacije, jezik prenosi emocije i etničke oznake. David Leedom Shaul (Leedom Shaul, 2014: 1.) jezik dijeli na dva dijela; sistem zvukova i sistem značenja. Sistem zvukova proučava suglasnike i samoglasnike, načine na koji se oni spajaju u slogove, mogućnosti spajanja slogova u riječi te konačno kako te riječi razlučujemo u govoru. Sistem značenja dijeli na vokabular i proučavanje spajanja riječi u fraze, jednostavne i složene rečenice. Strukturu fraza i rečenica naziva gramatikom, dok vokabular naziva leksikom. Govornik materinjeg jezika lako primijeti moguće pogreške sugovornika te na temelju istih zaključuje da njemu jezik nije materinji. Takve pogreške, kao što bi bilo naprimjer netočno korištenje padeža u hrvatskom jeziku ili izostavljanje sufiksa *-s* kod imenica množine u engleskom jeziku David Leedom Shaul (Leedom Shaul, 2014: 3.) naziva lingvističkim varijablama. Mogući zaključci temeljeni na lingvističkim varijablama često dovode do dihotomije mi i oni, materinji govornici i učeni govornici, obrazovani i neobrazovani i tome slično. Kada se govori o podjelama društvenih grupa proizašlih iz uporabe jezika, tada se govori o sociolingvistici. Ona proučava odnos između društvenih zajednica i jezika na makrorazini (čitave zajednice) i mikrorazini (djelovi zajednica) (Leedom Shaul, 2014: 3.). Često se unutar istog društva koriste dva koda, dva jezika. Tada je riječ o diglosiji. Nerijetko je jedan od dva koda visoki, formalni, namijenjen javnom korištenju dok je drugi kod niska varijanta, neformalna, namijenjena korištenju u krugu obitelji i prijatelja. U kontekstu američkih domorodačkih jezika oni su oduvijek bili primjer niske varijante, dok je engleski jezik visoka. Jedan od uzroka tomu je i činjenica da se engleski jezik uči u školama. Leedom Shaul (Leedom Shaul 2014: 4.) tvrdi da se ta dihotomija raspala zato što su jezici američkih domorodaca potisnuti i iz funkcije niskog koda. Spominje i pojam kolonizatorske diglosije koja nastaje kada se dominantna kultura nameće na autohtonu. Suprotna pojava vidljiva je u

današnjim rezervatima gdje se američki domorodački jezici koriste kao visoka varijanta jezika dok je engleski jezik niska. Ona nastaje zato što se broj svakodnevnih govornika američkih domorodačkih jezika drastično smanjio. Preostali govornici primarno su stariji članovi zajednica, koji se tim jezicima služe i u svakodnevnom životu i u formalnim situacijama dok mlađi članovi u svakodnevnom životu često posežu za engleskim jezikom. Dakle, sa autohtonim američkim jezicima u doticaju su primarno u formalnim situacijama kao što su molitve, ceremonije, razni govori i tome slično. Često je korištenje autohtonih američkih jezika rezultat svjesnog napora govornika. Zbog opadanja aktivnih govornika autohtoni američki jezici postaju svojevrsan kulturni kapital. To je oblik osobnoga kapitala, koji obuhvaća internalizaciju uglednih kulturnih oblika izražavanja, neravnomjerno raspoređen u društvu i povezan s pojmom simboličke moći prevladavajućega društvenoga sloja.¹ Jezik tada postaje roba, jedan kulturološki predmet. Poznavati jezik znači posjedovati kulturni kapital, prednjačiti u jezičnoj zajednici (Leedom Shaul, 2014: 5.).

¹ kulturni kapital. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 1.7. 2022.

4. Zašto i kako očuvati jezik?

Pri pokušaju odgovaranja na ovako kompleksno pitanje nužno je razlikovati osnovnu terminologiju: koja je razlika između očuvanja i dokumentacije jezika? Pojmom očuvanje jezika označavamo proces zapisivanja jezika za kojeg očekujemo skorou smrt. Jezik se u ovom slučaju reducira samo na njegovu pismenu komponentu. Pišu se rječnici i gramatike, zapisuju se usmene predaje i/li mitovi. Pojmom dokumentacija označavamo proces zapisivanja što je moguće više aspekata jezika, kao i pisanje gramatika i rječnika. No, ona odlazi i korak dalje. Uključuje i sociolingvističke podatke, snimke govorenog jezika te pokriva širok spektar žanrova: od razgovora, etnografije, mitologije nadalje (Leedom Shaul, 2014: 11.). Dokumentacija pretpostavlja da će se jednom zapisi koristiti u svrhu aktivnog korištenja jezika. Očuvanje se zasniva na tezi: jednom kada jezik umre, mrtav je. Svrha ovakvih postupaka je dvojaka: zapisivanje jezika nudi nam neprocjenjivo vrijedne informacije o prirodnom razvoju jezika kao i o ljudskim kognitivnim sposobnostima dok simultano pruža povod za pozitivnu sliku o jeziku i njegovim govornicima. Očuvanje jezika američkih domorodaca povijesno se sastoji od: gramatike, rječnika i mitoloških tekstova uz poneku snimku tekstova i vokabulara nastalu najčešće nakon Drugog svjetskog rata. Razvojem tehnologije razvijaju se i mogućnosti zapisivanja jezika. Prerada i skladištenje zauzimaju sve manje mjesta tako da audiosnimke i transkripcija istih postaju većinski dio sačuvanog korpusa. Cilj ovih pothvata je prikupiti pjesme, viceve, zagonetke, tradicionalne priče, jezične igre, izreke i poslovice, usmenu povijest, autobiografije, biografije, opise važnih materijalnih predmeta i događaja ili ceremonija, razgovore i tome slično (Leedom Shaul, 2014: 13.). Dakle, prikupiti sve bogatstvo jezika od što je moguće više govornika. Zapisan jezični sustav izrazito je vrijedan no vrlo lako može zanemariti govorne vrijednosti kao što su melodija i nijansa glasa, oratorske vještine kao i svakodnevne izraze. U slučaju američkih domorodačkih jezika, koji više vrijednosti pridaju govornom jeziku, suvremeno prevladavanje pisanog jezika stvara problem. Leedom Shaul (Leedom Shaul 2014: 15.) u ovom kontekstu izdvaja tohono o'odham, jezik korišten u južnoj Arizoni. Što se normativnog aspekta ovog jezika tiče, napisana je gramatika kao i tri rječnika. Zahvaljujući naporima školskog sustava postoji i povećani broj govornika jezika, no u posljednjih sto godina taj broj drastično opada. Dostupni jezični programi namijenjeni su primarno odraslima te se baziraju na pisanom aspektu jezika. Izrazito malo je opcija za podučavanje djece predškolske i osnovnoškolske dobi, dok je podučavanje djece srednjoškolskog uzrasta svedeno na nulu. Upravo zato dolazi do gubitka govorenog jezika u zajednici (Leedom Shaul, 2014: 20.).

5. Revitalizacije jezika

Kao što je već navedeno, aktualni pristup podučavanju jezika američkih domorodaca koji uključuje standardizirane oblike, ispravnu uporabu i pravopis ne odgovara potrebama lokalnih zajednica. Korijen problema leži u činjenici što se ovim jezicima pristupa kao stranim jezicima, ne uključuju se razlike između neformalnog i formalnog kao ni različite dijalektalne varijante. Leedom Shaul navodi kako se pristup mora promijeniti sa gramatičko-rječničkog standarda na smislena usvajanja jezika u kulturnom kontekstu. U tom kontekstu razlikuje oživljavanje i revitalizaciju jezika, prva od kojih podrazumijeva nedostatak autohtonih govornika dok druga očekuje živuću govornu zajednicu. Oba pojma zahtijevaju različite pristupe jeziku, posebice revitalizacija unutar koje je nužna suradnja sa govornicima jezika (Leedom Shaul, 2014: 31.). Uspješna revitalizacija uz prebrojavanje govornika, dokumentaciju i poučavanje jezika mora njegovati nove načine razmišljanja o jeziku, vrijednostima jezika i funkciji jezika u suvremenoj zajednici. Treba imati na umu i mjesto i vrijeme revitalizacije, financije, dostupno osoblje kao i druge resurse te na posljetku originalno stanje jezika u govornoj zajednici. Revitalizacija nema jedan ishod već se po stupnju revitalizacije oni mogu podijeliti u: lingvističko uvažavanje, lokalna škola kao govorna zajednica, interakcija između doma i škole kao temelj govorne zajednice, ograničeno korištenje jezika u čitavoj zajednici, uporaba jezične baštine u medijima, revitalizacija slična onoj latinskog jezika te na posljetku potpuna revitalizacija (Leedom Shaul, 2014: 32.). Ove ishode možemo podijeliti u tri vrste. Vrsta A sastoji se od kombinacije jezičnog uvažavanja, uporabe jezične baštine u medijima (koju možemo nazvati i metropolitanskim korištenjem jezika) i revitalizacije slične onoj latinskog jezika. Jezično uvažavanje podrazumijeva osnovno poznavanje jezika kao što su čitanje i pisanje, poznavanje osnovnih izraza kao što su na primjer pozdravi i molitve. Metropolitansko korištenje jezika sastoji se od javne uporabe jezika primarno u tiskanim i televizijskim medijima. Revitalizacija slična onoj latinskog jezika jeziku pristupa kao korpusu informacija koje koriste profesionalci poput profesora za podučavanje i stvaranje novih diskursa. Ova vrsta ishoda svojstvena je manjim zajednicama ograničenih resursa. Vrsta B zahtijeva veći broj aktivnih govornika. Oni jezik mogu naučiti unutar obrazovnog sustava ili u kombinaciji obrazovnog sustava i interakciji između doma i škole. Uz navedeno prisutno je i lingvističko uvažavanje kao i metropolitanska uporaba jezika. Primjetno je da se ova vrsti ishoda temelji na velikom broju motiviranih učitelja koji jezik koriste na dnevnoj bazi. Vrsta C nastaje kada većina lokalne zajednice koristi revitalizirani jezik u svakodnevnom govoru. Tada je riječ o potpunoj revitalizaciji. Za sve ove

ishode nužan je obrazovni sustav jer djeca ne mogu naučiti jezik kao materinji ako se on ne koristi u obitelji. Kada je riječ o revitalizaciji jezika nužno je spomenuti neke od najuspješnijih slučajeva iste. Zasigurno najpoznatiji je slučaj hebrejskog jezika koji je danas jedan od dva službena jezika Izraela no koristi se i u religiozne svrhe u judaizmu. Drugi primjer je grenlandski jezik koji je dio inuitske skupine jezika i koristi se na Grenlandu. Do 1979. bio je skoro u potpunosti potisnut danskim jezikom dok danas broji do 60000 govornika. Slična situacija i s mohawk, havajskim i maori jezicima (Leedom Shaul, 2014: 32-41.).

6. Problematika kodifikacije

U tekstu „*Indigenous Language Codification: Cultural Effects*” Brian Bielenberg navodi različite stavove vezane uz odnos kodifikacije govornog jezika i očuvanja kulture. Valja napomenuti da Bielenberg pojam kodifikacije ne koristi u svrhu opisa razvoja normativnih jezičnih priručnika već isključivo kao pretvaranje govorenog jezika u pisani kod, dakle stvaranje pisma. U ovom kontekstu moramo na umu imati činjenicu da većina jezika američkih domorodaca koristi ili primarno ili isključivo govoreni jezik. Upravo zato odluka treba li uključiti pisane forme jezika nije nimalo laka. Bielenberg navodi dva suprotna stava: onaj nacionalistički koji smatra pismenost nužnom za očuvanje i dokumentaciju jezika kao i za dokazivanje jednake vrijednosti između domorodačkih i engleskog jezika i onaj tradicionalni koji pismo odbacuje kao stranu pojavu. Obe grupe imaju isti cilj, oporaviti jezik i vlastitu kulturu, no pristupaju mu sa suprotnih stajališta (Bielenberg, 1999: 2.). Bielenberg također razdvaja dvije vrste pismenosti: ideološku i autonomnu. Ideološka podrazumijeva društvenu praksu čitanja i pisanja kao i ideju pismenosti kao društvenog konstrukta koji sukladno svojoj naravi biva različito shvaćen u različitim društvima. Autonomno poimanje pismenost smatra neutralnom tehnologijom koju možemo u potpunosti odvojiti od društvenog konteksta (Bielenberg, 1999: 3.). Živi primjer pozitivnog prihvaćanja kodificiranja jezika možemo primijetiti na Havajima. U devetnaestom stoljeću protestantski misionari razvili su pismo pomoću kojeg su stope pismenosti na Havajima bile jedne od najviših na svijetu. Nakon zabrane korištenja svih jezika osim engleskog u školstvu iz 1896. godine, 1983. započinju pokušaji vraćanja havajskog jezika u škole (Bielenberg, 1999: 5.). Sukladno tomu, stvara se potreba za pisanjem udžbenika u čiju je svrhu u rječnik havajskog jezika unesena velika količina novih riječi. Stvara se odbor za leksik čiji je posao neologizme implementirati u svakodnevni govor lokalne populacije. Takve drastične jezične promjene potiču negodovanje u starijoj i tradicionalnoj havajskoj populaciji koja tvrdi da njihov materinji jezik počinje zvučati kao tuđi (Bielenberg, 1999: 5.).

Pokušaji kodifikacije domorodačkih jezika nisu svojstveni samo Havajima. Navaho zajednica u sjeverozapadnoj Arizoni pokušala je sedamdesetih godina prošlog stoljeća primijeniti već postojeće pismo u program dvojezičnog obrazovanja. Početke razvoja pisma navaho jezika datiramo 1849. godine kada nastaje prvi popis riječi. Od tada se zajedničkim naporima lokalne zajednice kao i stranih lingvista i antropologa razvija pisani sustav navaho jezika (Bielenberg, 1999: 5.).

Želja za razvojem ortografije potaknuta je višim ciljem: implementacijom navaho jezika pokušava se očuvati kultura i tradicija (Bielenberg, 1999: 6.). Pokušaji afirmacije navaho jezika razvijaju se primarno u obrazovnom sustavu i vjerskim institucijama. Jedan od razloga uvođenja materinjeg jezika u škole je i lakše praćenje nastave. Jednom kada se gradivo shvati, lako se prevede na drugi jezik. Također, pismo navaho jezika trebalo bi olakšati komunikaciju i odraslom stanovništvu koje govori na navaho a piše na engleskom jeziku (Bielenberg, 1999: 6.). Nažalost takvi pokušaji često imaju suprotni učinak od očekivanog zbog kojeg se ovo novo pismo čini suviše stranim. Treba imati na umu da pismo kao takvo nije dio tradicionalnog jezika. S obzirom na dvojezičnu narav lokalnog stanovništva pokušaji kodifikacije primarno govorenog jezika potiču rasprave o ulogama svakog od njih. Hoće li implementacijom pisma lokalna zajednica dobiti veću kontrolu nad obrazovnim institucijama ili će učenje navaho jezika oduzimati vrijeme od učenja engleskog jezika koje je stanovništvu nužno za sporazumijevanje s ostatkom države? Dvadeset i pet godina nakon uvođenja pisma navaho jezika u obrazovni sustav ono je primarno tamo i ostalo: u školama i religioznim zajednicama. Iako pismo navaho jezika rijetko pronalazi svoje mjesto u svakodnevnom životu lokalne zajednice, njegovom implementacijom otvorena su mnoga radna mjesta u obrazovnom sustavu kao i raznovrsne ekonomske prilike (Bielenberg, 1999: 7.).

Velik broj domorodačkih zajednica svjesno je odabralo ne koristiti kodificirane, to jest zapisane verzije materinjih jezika. Takva odluka iz perspektive Europljana čiji su jezici stoljećima kodificirani često može zvučati u najmanju ruku začudnom. Zašto bi čitava zajednica odbacila pismo, jedan tako velik i integralan dio svakodnevnog života? Za početak, u nekim zajednicama očuvanje religijskih praksi ovisi o tome da one budu nepoznate strancima. Lokalna zajednica vodi se mišlju da ako se jezik zapiše, svi ga mogu naučiti te otkriti i iskoristiti detalje njihove kulture i religijske prakse. Takav stav ponukan je činjenicom da se upravo to u prošlosti i događalo; etnolozi su otkrili osjetljive religijske običaje te ih u svojim izvještajima javno objavili bez dopuštenja lokalne zajednice. Drugi razlog je shvaćanje pisanog i govorenog kao dva odvojena jezika koji se koriste u različitim situacijama i kontekstima. S obzirom da su domorodački jezici primarno oralni, neki su stava da bi se kao takvi trebali i učiti (Bielenberg 1999: 7-8.).

7. Klasifikacija američkih domorodačkih jezika

Na području Sjeverne Amerike (pod tim pojmom u ovom kontekstu podrazumijevamo prostor Sjedinjenih Američkih Država i Kanade) u petnaestom stoljeću koristilo se više od tri stotine jezika. Najistaknutija značajka ovih jezika upravo je njihova različitost. Dapače, ne postoji nijedna karakteristika koju možemo primijetiti u baš svakom sjevernoameričkom jeziku i sukladno tomu nemoguće je općenito ih okarakterizirati. Postoje jezici čije međusobne sličnosti možemo usporediti s međusobnim sličnostima talijanskog i francuskog jezika, dok se neki pak razlikuju kao što se razlikuju engleski i kineski jezik. Na nekim područjima Sjeverne Amerike, kao što je naprimjer područje današnje Kalifornije, aktivno se koristilo više jezika nego u čitavoj Europi. Nameće se pitanje: kako je moguće da su jezici na tako malom prostoru toliko različiti? Prva teorija jest da su ovi jezici nastali diversifikacijom jednog zajedničkog izvora, prajezika. Druga teorija bazira se na ideji diversifikacije zbog više valova migracije (Robins Hunter, 1994: 4-5.). S obzirom na sve navedeno, jasno je da je proces same klasifikacije američkih domorodačkih jezika bio dugotrajan i kompliciran proces. Njegovi početci vidljivi su u šesnaestom stoljeću kada Europljani rade prve liste američkih domorodačkih riječi i pišu nekoliko gramatika. Prvi pravi pokušaji sistematske klasifikacije odvijaju se u devetnaestom stoljeću. Stručnjaci se od tada do danas slažu da je broj jezičnih porodica unutar američkih domorodačkih jezika između četrdeset i sedamdeset i tri. Točniji broj teško je dati zbog nemogućnosti dokazivanja jesu li sličnosti među jezicima rezultat posuđivanja ili istog izvora (Robins Hunter, 1994: 5.).

Možemo razlikovati dva pristupa klasifikaciji američkih domorodačkih jezika: „razdjelnički” (eng. *splitters*) i „sjedinjivački” (eng. *lumpers*). „Sjedinjivački” pristup bazira se na ideji grupiranja, sjedinjavanja više jezika u opsežnije grupe dok „razdjelnički” jezike odvaja u veći broj zasebnih klasifikacija (Robins Hunter, 1994: 6.). Edward Sapir, jedan od najistaknutijih istraživača američkih domorodačkih jezika, 1929. godine nudi drastičan primjer „sjedinjivačkog” pristupa. On američke domorodačke jezike dijeli u samo šest makroporodica (lat. *phylum*). Šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća na popularnosti dobiva „razdjelnički” pristup te je Sapirovih šest makroporodica zamijenjeno prvotno s šesnaest a kasnije s čak šezdeset i dvije makroporodice američkih domorodačkih jezika. Postoje dramatični primjeri i drugog pristupa (Robins Hunter, 1994: 6.). Najzamjetniji je rad Josepha Greenberga koji se zalaže za postojanje samo tri makroporodice koje pokrivaju čitavu Sjevernu, Centralnu i Južnu Ameriku. Riječ je o eskimsko-aleutskim, na-déné i amerindskim jezicima. Prve dvije makroporodice (eskimsko-aleutska i na-déné) su

općeprihvaćene i ranije prepoznate dok je amerindska makroporodica izrazito kontroverzna. Naime, potonja makroporodica po Greenbergu pokriva područje današnje Južne i Centralne Amerike, veći dio Sjedinjenih Američkih Država i Kanade. Prije Greenbergovih istraživanja to područje dijelilo se u čak sedamnaest makroporodica (Robins Hunter, 1994: 7.).

Promatrajući područje Sjeverne Amerike, broj jezičnih porodica povećava se prema zapadu. Na istoku postoje tri jezične porodice dok samo na području Kalifornije postoji njih dvadesetak. Algijски jezici protežu se od kanadske pokrajine Labrador sve do Kalifornije. Jedni od najgovorenijih jezika unutar te porodice su agonquian jezici. Sljedeća velika jezična porodica na sjeveroistoku su iroquoian jezici unutar koje, uz ostale, spadaju i mohawk i cherokee jezici. Na jugoistoku proteže se muskhogean obitelj jezika. Većina govornika ovih jezika u devetnaestom stoljeću protjerana je na područje današnje Oklahome. Jezični izolati koje ne vežemo ni uz jednu jezičnu porodicu su jezici beothuk, natchez, atakapa, chitimacha, tunica i timucua. Jezici siouan protežu se od današnje Alberte do Mississippija. Neki od jezika unutar ove porodice su crow i sioux. Kiowa-Tanoan obitelj nalazi se u Oklahomi i Novom Meksiku te su neki od najgovorenijih jezika kiowa, taos i tewa. Juto-astečki jezici protežu se od Oregona preko Oklahome do Kalifornije. Od Grenlanda preko preko sjeverne Kanade i Aljaske sve do Sibira protežu se eskimsko-aleutski jezici. Atabaskijski-eyak-tingit jezici, poznati kao i na-déné jezici protežu se od aljaske do novog meksika. Apaše jezici na jugozapadu jedni su od najgovorenijih, posebice jezik navajo i zapadni apaše. Ostale obitelji na sjevernozapadnoj obali su tsimshian, wakashan, salishan, chinookan, kalapuya, alsea, yaquina, siuslaw, coos i sahaptian jezici. Neki od mnogih jezičnih porodica govorenih u Kaliforniji su shastan, palaihnihan, yanan, wintun, maidun, pomoan, miwok-costanoan, yokuts, chumashan, i yuman kao i karuk, chimariko, washo, yukian, esselen, i salinan jezici (Brinton, 2012: 2-3.). Najgovoreniji jezici su navaho sa otprilike 100,000 govornika, cree sa 70,000, inuit sa 75,000, ojibwa sa 50,000, centralno aljaški yup'ik sa 20,000 kao i sioux, creek sa 18,000, tohono o'odham sa 15,000 i choctaw 11,000 govornika. Od svih navedenih jezika u ovom poglavlju, samo zapadno grenlandski dijalekt jezika inuktitut nije ugrožen. Čak i jezik navaho, koji ima uvjerljivo najviše govornika, svake godine uči sve manji broj ljudi (Brinton, 2012: 3.).

8. Gramatičke kategorije jezika američkih domorodaca

Kao što smo već naveli, Edward Sapir veliko je ime istraživanja američkih domorodačkih jezika. Sukladno tomu predstaviti ćemo članak *American Indian Grammatical Categories* iz 1946. godine čiji je koautor nešto mlađi lingvist Morris Swadesh. Već je spomenuto, ali nužno je opet naglasiti raznolikost američkih domorodačkih jezika. Upravo zato je skoro pa i nemoguće govoriti o prisutnosti ili odsutnosti jedne ili više gramatičkih kategorija. Sa sigurnošću možemo reći da su svi poznati gramatički obrasci vidljivi u spomenutim jezicima, no ne možemo reći da je jedan od tih obrazaca vidljiv u svakom američkom domorodačkom jeziku. Uzima se za primjer kategorija roda. Postoji velik broj jezika kojima standardna podjela na muški, ženski i srednji rod odgovara dok istovremeno postoje jezici koji tu podjelu šire. Ista je situacija i sa podjelom na živo i neživo. Kategorija broja, specifično množine, često se izražava unutar glagola. Često ono što na prvi pogled izgleda kao prava množina detaljnijom analizom otkrije da to nije. Uzima se za primjer jezike nootka i tsimshian i rečenicu: „Ja imam mnogo kûća.” U jeziku nootka množina bi se izrazila samo prilogom „mnogo” pa bi spomenuta rečenica glasila otprilike: „Ja imam mnogo kûću.” (Sapir, Swadesh, 1946: 103-106.). Raznolikost američkih domorodačkih jezika Sapir i Swadesh prikazali su na izrazito jednostavan i efikasan način. Rečenicu „On će ti to dati.” preveli su na šest jezika: wishram (penutski jezici), taklema (penutski jezici), južni paiute (juto-astečki), yana (hokan jezici), nootka (wakashan jezici) i navaho (athapaskijski jezici). Njihovo istraživanje glasi ovako:

1. Istraživanje raznolikosti američkih domorodačkih jezika (Robins Hunter, 1994: 13-14.)

jezik wishram: <i>ačmlúda</i>	a-č-i-m-l-ud-a	hoće-on-njemu-dati-će
takelma: <i>ʔòspink</i>	ʔòk-t-xpi-nk	hoće dati-za-tebe-on ili oni
južni paiute: <i>maɣavaaniak'aŋa'mi</i>	ma-ɣa-vaania-aka-aŋa-ʔm i	hoće-dati-vidljivo stvar-vidljivo stvorenje-tebi
yana: <i>bá ʔamasiwaʔnuma</i>	ba-ʔja-ma-si-wa-ʔnuma	okrugla stvar-daleko-radi ili će raditi u-tebi (fut.)
nootka: <i>ʔoyiʔáqə-ateʔic</i>	oʔ-yi-ʔáqə-at-eʔic	to-daj-volja učinjeno tebi-je
navajo: <i>neidoʔál</i>	n-a-ʔyi-diho-ʔál	tebe-do-(trans.)-će okrugla stvar u budućnosti

9. Fonologija jezika američkih domorodaca

Fonološki sustavi jezika američkih domorodaca poprilično su raznoliki. Proučavanja američkih domorodačkih fonoloških sustava uvelike su pripomogla razvoju suvremene fonetike i fonologije upravo zato što se većina značajki koje se pronalaze unutar navedenih sustava ne nalaze unutar indoeuropskih ili uralskih sustava. Spomenuta istraživanja direktno su utjecala na razvoj akustike, artikulacije, auditorne fonetike kao i fonološkog opisa i teorije (Gordon, 2017: 3.). Najveći inventar zvukova na prostorima je u kojima prevladavaju bilingvizam i multilingvizam jer se fonemi posuđuju među jezicima. Takav je slučaj i kod jezika chipewyan koji koristi čak trideset i devet suglasnika. Njemu suprotan je jezik wichita koji se služi sa samo deset suglasnika (Robins Hunter, 1994: 15.). Usporedbe radi valja imati na umu da hrvatski jezik koristi dvadeset i pet dok engleski jezik koristi dvadeset i četiri suglasnika. U američkim domorodačkim jezicima česti su i ejektivi to jest izbačajnici. Riječ je o glasovima oblikovanim grkljanskom izbačajnom strujom.² Česti su i glotalizirani suglasnici /p/, /t/ i /k/. Riječ je o glasovima naglašenima zadržavanjem zraka u grkljanu. Različitosti od indoeuropskih jezika su i glotalizacija sonorantata, labiovelara, bezvučni samoglasnici, kao i skupovi slovi slova „tl” i „ts” na počecima riječi (Robins Hunter, 1994: 16.). Skup „tl” često je glotaliziran ili aspiriran, izgovoren s kratkim reduciranom h.³ Česte su riječi koje se sastoje isključivo od suglasnika, kao na primjer u jeziku bella coola:

„nemoj to progutati” glasi „*tlk^hix*”

„životinja” glasi „*nmnmk*” (Robins Hunter, 1994: 16.)

Broj kontrastnih suglasnika povećan je zbog većeg broja pozicija jezika unutar usne šupljine. Uzima se za primjer velarne suglasnike. U engleskom jeziku postoje dva: /k/ i /g/ dok u hrvatskom jeziku uz navedena dva postoji i treći /h/. Za razliku od navedenih jezika, jezik tlinget sadrži čak dvadeset i jedan velar. Također, američki domorodački jezici koriste se većim brojem lateralnih suglasnika od pojedinih indoeuropskih jezika. Naprimjer, uz ustaljeno /l/ koriste i bezvučno i/li glotalizirano l (Robins Hunter, 1994: 16.). Jezik navaho koristi čak pet laterala. Neki američki domorodački jezici koriste tonalni sustav da bi razlikovali foneme, no češće je korištenje udara i tonskog naglaska kao i kontrasta između visokih i niskih tonova. Razlike u samoglasničkom sustavu rjeđe su i manje radikalne.

² ejektivan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 25. 7. 2022.

³ aspiracija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 25. 7. 2022.

Većinom se sastoje od četiri do šest samoglasnika koji se ponekad produljuju, skraćuju ili nazaliziraju. Slogovna struktura jest raznolika, od uobičajenih CV (konsonant-vokal), (C)CV, ili CVC struktura do maloprije spomenutih primjera iz bella coola jezika u kojima nema samoglasnika (Robins Hunter, 1994: 17.).

10. Morfologija i sintaksa jezika američkih domorodaca

Jedna od posebnosti američkih domorodačkih jezika jest i svojstvo polisinteze, to jest inkorporacije. Polisintetičke jezike određuje sposobnost stvaranja jako dugih i kompleksnih riječi koje nastaju slaganjem ili afiksacijom te imaju puno sličnosti s rečenicama. Upravo zato se unutar ovog poglavlja morfologija i sintaksa promatraju zajedno (Robins Hunter, 1994: 19.). Valja spomenuti da se pojmovi polisintetičkih i inkorporativnih jezika često izjednačuju. Ipak, razlika, koliko god minimalna bila, postoji. Inkorporacija podrazumijeva okupljanje mnogo leksičkih morfova unutar jedne riječi. Polisinteza samo podrazumijeva okupljane veće količine morfova koji mogu ali ne moraju biti leksički. U kontekstu američkih domorodačkih jezika ova razlika najprimjetnija je kada se govori o eskimsko-aleutskim, to jest inuitskim jezicima. Oni su izrazito polisintetički, no ne nužno i inkorporativni. Najčešće je samo jedan morf leksički, većinom imenički, dok je glagolski dio iskazan sufiksima (Marković, 2012: 72-73.). Polisinteza nije odlika isključivo američkih domorodačkih jezika ali je unutar istih poprilično česta. Osim kod eskimsko-aleutskih, vidljiva je i kod algonkianskih jezika (Robins Hunter, 1994: 20.). Kao primjer navodi se rečenica iz južno paiute jezika:

„wii-to-kuchum-punku-rüganiyugwi-va-ntü-m(ü)“

U slobodnom prijevodu ova rečenica znači:

„Oni koji će sjesti i nožem prerezati crnu kravu (ili bika) bivola.“

Nešto direktniji prijevod glasio bi:

„nož-crni-bivol-kućni ljubimac-prerezati-sjediti(PL.)-FUT.PTCP.-ANIM.-PL.“

Sljedeći primjer dolazi iz jezika wichita. Samo dvije riječi prenose nam priču o vjeverici koja na vrh stabla nosi meso na čuvanje. Točnije, rečenica bi značila:

„Putujući puno puta, on prenosi veliku hrpu mesa na vrh stabla.“

Na jeziku wichita isto glasi:

„kiya:kiriwa:c?parasarikita?ahi:riks riya:hkwirih“ (Robins Hunter, 1994: 20.)

Detaljnija analiza izgledala bi ovako:

2. Analiza rečenice na jeziku južni paiute (Robins Hunter, 1994: 20-21.)

<i>kiya</i>	informacija koju nam je netko rekao
<i>a</i>	subjekt trećeg lica jednine
<i>ki</i>	prošlo vrijeme
<i>riwa:c</i>	veliko
<i>?aras</i>	meso
<i>(r)a</i>	objekt u množini, to jest u komadima
<i>ri</i>	prijelazni glagol
<i>kita</i>	vrh (lokacija to jest cilj radnje)
<i>?a</i>	doći (korijen glagola)
<i>hi:riks</i>	radnja se ponavlja
<i>ri</i>	glagol je subordiniran ili nominaliziran
<i>ya:k</i>	drvo
<i>r</i>	kolektivna množina (obavezna uz drvo)
<i>wi</i>	neživi predmet stoji (zato ya:k-r-wi „drvo stoji” znači stablo)
<i>rih</i>	glagol prikazuje lokaciju

Dakle, druga riječ prenosi nam informaciju o lokaciji drveta, to jest da drvo stoji na nekom mjestu, a prva riječ prenosi nam sve ostale informacije (Robins Hunter, 1994: 21.).

Već navedena odlika američkih domorodačkih jezika je i inkorporacija. Pomoću nje dolazi do uključivanja objekta i/li subjekta u sami glagol. Poznat primjer bila bi engleska riječ *babysitting* (čuvanje djece) unutar koje je naglašen i objekt (*baby*) i radnja (*sitting*). Jedan od primjera iz jezika mohawk bila bi riječ *ke-wěna-weiěhō* koju možemo prevesti kao ja-jezik-razumjeti (Robins Hunter, 1994: 21.). Dixon i Kroeber razlikuju čak tri tipa inkorporacije zamjениčkih elemenata u glagol. Prva vrsta je potpuna i temeljita inkorporacija subjektivnih i objektivnih zamjениčkih elemenata u glagol. Ti se elementi ne mogu sa sigurnošću izdvojiti niti se mogu analizirati s bilo kakvim pravilnostima jer često modificiraju jedni druge ili na njih utječu drugi elementi polisintetičkog glagola. Takav primjer bili bi inuitski ili iroquois jezici. Druga vrsta je ili puna i pravilna inkorporacija u kojoj pronominalni elementi ostaju nepromijenjeni ili pak nepotpuna inkorporacija unutar koje nisu svi pronominalni elementi uključeni u sam glagol kao što je riječ u jezicima siouan i nahuatl. Treća vrsta zapravo je nedostatak same inkorporacije kao što je to riječ u jeziku lutuami (Dixon, Kroeber, 1903: 9-10.). Ivan Marković navodi čakotski jezik kao čisti primjer inkorporacije. Svoje tvrdnje potkrjepljuje sljedećim primjerom inkorporiranih i

neinkorporiranih konstrukcija s objektom „nož“, participom „odlaziti“ to jest „letjeti“ i prilogom „nanovo“ (Marković, 2012: 72.):

3. Primjer inkorporativnih i neinkorporativnih konstrukcija u čakotskom jeziku (Marković, 2012: 72.)

„Ja naoštarih nož“	gəm-nan ja-ERG	walə-Ø nož-ABS.SG	tə-mne- Ø -gʔen 1.sG(s)-oštriti-AOR-3.sG(o)
	gəm- Ø ja-ABS	tə-wala-mna-Ø-gʔak 1 .sG(s)-nož-oštriti-AoR-1.sG(s)	
„Ptice odlaze leteći“	galga-t ptica-ABS.PL	riŋe-te letjeti-PTCP	n-ekwet-qine-t IPF-ići-IPF-3.PL(s)
	galga-t ptica-ABS.PL	nə-riŋe-ekwet-qine-t IPF-letjeti-ići-IPF-3.PL(s)	
„Nanovo predjenuše kože“	nə-tur-ʔew ADV-nov-ADV	nə-tejkə-qine-t IPF-stvoriti-IPF-3.PL(o)	nelgə-t koža-ABS.PL
	nə-tur-tejkə-qine-t IPF-nov-stvoriti-IPF-3.PL(o)		nelgə-t koža-ABS.PL

Često se glagolima pridodaju afiksi koji naznačuju lice i broj subjekta. Tako na primjer u jeziku karok riječ *ni-’áhoo* znači ja hodam dok riječ *nu-’áhoo* znači on hoda. Također, prefiksima se često naznačuju i glagolsko vrijeme ili glagolski način. Takva konstrukcija riječi pomalo je začudna s obzirom da većina jezika svijeta za tu svrhu koristi sufikse za razliku od prefiksa. Kao primjer možemo uzeti oblike glagola „plakati” na hrvatskom i chipewyan jeziku. Riječ *he-tsay* znači on plače, *yì-tsay* on je plakao a *ywa-tsay* on će plakati (Robins Hunter, 1994: 21-22.).

Posvojnost se često naznačuje dodavanjem prefiksa na imenicu. Riječi „hrana” iz jezika karok (*ávaha*) potrebno je dodati samo prefiks da bi se naznačilo da je hrana „moja” (*nani-ávaha*) ili „njegova” (*mu-ávaha*). Zanimljiv je i koncept takozvanih neotuđivih imenica koje dolaze isključivo u formi posvojnosti. Naprimjer, u jeziku luiseño postoje varijante riječi koje označuju izraze „moja majka” (*no-yó*) ili „tvoja majka” (*o-yó*) ali ne postoji riječ koja znači samo „majka” (Robins Hunter, 1994: 22.).

Također, jezik luiseño dobar je primjer padežnog sustava jer se sličan princip nalazi u nekolicini američkih domorodačkih jezika (Robins Hunter, 1994: 22.):

4. Padežni sustav jezika luiseño (Robins Hunter, 1994: 22.)

nominativ	kuća	<i>kiiča</i>
akuzativ	kuće	<i>kiiš</i>
dativ	kući	<i>kii-k</i>
ablativ⁴	od kuće	<i>kii-ŋay</i>
lokativ	o kući	<i>kii-ŋa</i>
instrumental	s kućom	<i>kii-tal</i>

Uloge subjekta i objekta većinom su prikazane unutar samog glagola pa ih nije potrebno (ni moguće) izreći u pripadajućim padežima, nominativu i akuzativu (Dixon, Kroeber, 1903: 3-4.). Ipak, one postoje u jezicima koji se koriste na području današnje Kalifornije. Sam taj prostor izuzetno je zanimljiv uzmemo li u obzir da po se Powellovoj klasifikaciji tamo nalaze čak dvadeset i dvije skupine jezika. To je gotovo polovica jezičnih obitelji unutar Sjedinjenih Američkih Država (Dixon, Kroeber, 1903: 16.). Dakle, pronalaze se dvije oprečne struje jezika: one polisintetičke i inkorporativne i one sa padežnim sustavima. Ako bi funkcija padežnog sustava bila samo distinkcija subjekta od objekta, onda bi jedan nastavak, ili onaj za nominativ ili onaj za akuzativ, bio dostatan. Tu tvrdnju možemo dokazati činjenicom da u Kaliforniji nijedan jezik ne koristi i nominativ i akuzativ (Dixon, Kroeber, 1903: 11.). Često korišteni su lokativ i instrumental. Osim općenitog lokativa Dixon i Kroeber navode inesiv, superesiv, ablativ i terminativ (Dixon, Kroeber, 1903: 13.). Inesiv označava mjesto unutar čega (Marković, 2012: 262.). Superesiv se pak odnosi na bivanje ili vršenje radnje na kakvu vanjskome prostoru te vrijeme (Marković, 2012: 263.). Ablativ označava osobu, mjesto ili stvar od koje je netko ili nešto drugo odvojeno ili izvor iz kojeg netko ili nešto dolazi, a također se često koristi za označavanje uzroka događaja ili stanja ili alata kojim se radnja ostvaruje.⁵ Terminativ znači prostorno i vremenski završno odredište kretanja (Marković, 2012: 262.).

Jedna od manje čestih no jednako važnih značajki je i dual to jest dvojina (Dixon, Kroeber, 1903: 14.). Riječ je o kategoriji broja koja se odnosi na dva predmeta.⁶ Prisutnost dvojine možemo vezati uz težnju za usustavljanjem osobnih zamjenica. U svim jezicima u kojima primjećujemo dvojinu, oblici osobnih zamjenica u sva tri roda u jednini slični su po obliku, a dvojina i množina tvore se pravilno (Dixon, Kroeber, 1903: 9-10.). Naprimjer:

⁴Ablativ je padež koji se koristi kod okolnosti glagolske radnje, najčešće pri opisu ishodišta gibanja, kretanje ili odvojenosti. (ablativ. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 8. 2022.)

⁵“Ablative.” Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. Pristupljeno 5. 8. 2022.

⁶dual. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 8. 2022.

5. Osobne zamjenice u sva tri roda i sva tri broja (Dixon, Kroeber, 1903: 9-10.)

	maidu	wintun	yokuts	chumash
jednina	<i>ni</i>	<i>ni</i>	<i>nim</i>	<i>K</i>
	<i>mi</i>	<i>mi</i>	<i>min</i>	<i>P</i>
	<i>mom</i>	<i>pi</i>	<i>amin</i>	<i>S</i>
dvojina	<i>nisam</i>	<i>nel</i>	<i>nimgin</i>	<i>Kis</i>
	<i>mimam</i>	<i>mel</i>	<i>mingin</i>	<i>Pis</i>
	<i>mosam</i>	<i>pel</i>	<i>amingin</i>	<i>Sis</i>
množina	<i>nisem</i>	<i>nite</i>	<i>nimâk</i>	<i>Ki</i>
	<i>mimem</i>	<i>mite</i>	<i>minâk</i>	<i>Pi</i>
	<i>mösem</i>	<i>pite</i>	<i>amnâk</i>	<i>Si</i>

Jezik yana razlikuje se ovisno je li govornik muškarac ili žena. Spomenutu razliku možemo uočiti u tablici:

6. Razlika u spolovima u jeziku yana (Dixon, Kroeber, 1903: 15.)

	muški govornik	ženski govornik
trčim	<i>milcēsindja</i>	<i>milcēsi'ndj</i>
odlazim	<i>nī'tusasindja</i>	<i>Ātusasindj</i>
žena	<i>marī'mi</i>	<i>marī'm</i>
vatra	<i>a'una</i>	<i>Au</i>
štap	<i>ina</i>	<i>I</i>

11. Vokabular i leksik jezika američkih domorodaca

Po pitanju leksika, američki domorodački jezici ne razlikuju se pretjerano od ostalih. Moguća je tvorba riječi kompozicijom, slaganjem, afiksacijom ili jezičnim posuđivanjem. Možemo promatrati razvoj riječi „tenisica” u jeziku karok. Zahvaljujući lovcu na krzna s prezimenom McKay, u leksik je uvedena riječ *mákkay* koja označava bijelog čovjeka. Uz nju se dodala riječ koja označava pokrivač od jelenje kože, *váas*, te novonastali spoj *mákkay-váas* označava pojam tkanine. Kada se sve do sad spomenuto spoji sa riječju *yukúkku* koja označava mokasine dobijemo riječ *mákkay-váas yukúkku*, tenisice (Robins Hunter, 1994: 17.). Svim jezicima svijeta leksik je uvjetovan okolišem kao i kulturološkom tradicijom. U hrvatskom jeziku riječ voda obuhvaća više značenja, dok u jeziku hopi postoji distinkcija između izraza koji označava vodu u prirodi, *páhe*, i vodu u spremniku, posudi *kēyi*. Situacija je često i suprotna. Naprimjer, naši izrazi za pilota, avione i leteće kukce u jeziku hopi obuhvaćeni su jednom riječju, *masa'ytaka*, čiji bi direktni prijevod bio „letač” (Robins Hunter, 1994: 17-18.). Zanimljiva je i razlika u hijerarhijskim odnosima riječi i pojmova koje oni označavaju. Naprimjer, u hrvatskom ili engleskom jeziku postoji višeslojna taksonomska podjela od šireg pojma prema užem. Životinja, insekt, uš, tjelesna uš. U jeziku yurok, pojam koji označava tjelesnu uš, *wrryr*, ne veže se ni uz jednu kategoriju riječi koja označava insekte ili uši. Govornik jezika turok ne klasificira pojmove prema hijerarhijskim odnosima već po načelu sličnosti. Naprimjer, ako primijeti procvali grm kojem ne zna naziv neće ga nazvati „nekakvim grmom” već će reći *sahsip seyon*, „sličan divljem jorgovanu” (Robins Hunter, 1994: 18.). Još jedan primjer semantičkih asocijacija vidljiv je u jeziku papago. Naprimjer, oni riječi za prepelicu i jelena stavljaju u jednu kategoriju a djetlića i antilopu u drugu kategoriju. Govornicima indoeuropskih jezika logičnija podjela bila bi na parove prepelica-djetlić i jelen-antilopa. Razlika je u tome što jezik papago u obzir uzima činjenicu da prepelica ostaje bliže zemlji, za razliku od ptica koje visoko lete, pa se ta razlika primijeti i lingvistički. Jezik navaho zahtjeva detaljne opise tema o kojima se razgovara. Naprimjer, subjekt mora biti naglašen kao određen ili neodređen pojam, dok korijen glagola uvijek indicira je li objekt okrugao, dug, živ i tome slično kao i je li radnja u tijeku, habitualna ili obavljena. Dok engleski ili hrvatski jezik imaju samo jedan izraz za „mi”, cherokee jezik razlikuje izraze koji označavaju „ti i ja”, „netko drugi i ja”, „više drugih ljudi i ja”, „ti, jedna ili više drugih osoba i ja” (Robins Hunter, 1994: 18-19.).

Katkad je teško dokazati da riječi u različitim jezicima proizlaze iz iste osnove. Takav slučaj pak nije kod riječi „pas“ koja je oblikom slična u najmanje trinaest jezika. U jeziku yurok ona glasi *tsic*, u jeziku chimariko *sitcela*, u jeziku wintun *tcutcu*, u jeziku yana *cuc* ili *cucu*, u jeziku maidu *sil* ili *suku*, u jeziku washo ona glasi *sukui* i tako dalje. Zanimljivo je to i da u velikom broju jezika riječ za losos proizlazi iz riječi hrana ili jesti (Dixon, Kroeber, 1903: 16-17.). Naprimjer:

7. Prikaz riječi koje označavaju „hrana“ ili „jesti“ i riječi „losos“ (Dixon, Kroeber, 1903: 16-17.)

	hrana, jesti	Losos
yuki	<i>haⁿwaii</i>	<i>haⁿwae</i>
yurok	<i>Nep</i>	<i>Nepui</i>
karok	<i>Am</i>	<i>Ama</i>
wishosk	<i>watla, ptla</i>	<i>Matlak</i>
shasta	<i>Kitsku</i>	<i>Kitar</i>
chimariko	<i>hameu, yemax</i>	<i>umul</i>

12. Zaključak

Američkim domorodačkim jezicima se danas u školstvu pristupa kao stranim jezicima, umjestno kao materinim jezicima. Ako se američki jezici koriste zajedno s engleskim jezikom, oni uvijek predstavljaju nisku varijantu jezika, osim unutar rezervata gdje se koriste u religijske i svečane svrhe. Zbog opadanja aktivnih govornika autohtoni američki jezici postaju svojevrsan kulturni kapital zbog kojeg poznavati jezik znači imati prednost u jezičnoj zajednici (Leedom Shaul, 2014: 1.). Pojmom očuvanje jezika označavamo proces zapisivanja jezika za kojeg očekujemo skorbu smrt dok pojmom dokumentacija označavamo proces zapisivanja što je moguće više aspekata jezika, kao i pisanje gramatika i rječnika (Leedom Shaul, 2014: 11.). Pristup američkim domorodačkim jezicima mora se promijeniti sa gramatičko-rječničkog standarda na smislena usvajanja jezika u kulturnom kontekstu. Razlikujemo oživljavanje i revitalizaciju jezika, prva od kojih podrazumijeva nedostatak autohtonih govornika dok druga očekuje živu govornu zajednicu s kojima je nužna suradnja (Leedom Shaul, 2014: 31.). Većina jezika američkih domorodaca koristi ili primarno ili isključivo govoreni jezik. Upravo zato je odluka o zapisivanju jezika izrazito kompleksna i teška. Aktivne su dvije suprotne struje, ona koja se zalaže za zapisivanje i ona koja mu se protivi, obe jednako validne i argumentirane (Bielenberg, 1999: 5.). Američki domorodački jezici izrazito su raznoliki te je svaki pokušaj klasificiranja samih jezika ili aspekata istih izrazito zahtjevan zadatak. Zato smo se odlučili predstaviti najvažnije i najupečatljivije odlike istih. Po pitanju leksika, američki domorodački jezici ne razlikuju se pretjerano od ostalih. Moguća je tvorba riječi kompozicijom, slaganjem, afiksacijom ili jezičnim posuđivanjem (Robins Hunter, 1994: 17.). Jedna od posebnosti američkih domorodačkih jezika je svojstvo polisinteze, to jest inkorporacije. Polisintetičke jezike određuje sposobnost stvaranja jako dugih i kompleksnih riječi koje nastaju slaganjem ili afiksacijom te imaju puno sličnosti s rečenicama (Robins Hunter, 1994: 19.). Posvojnost se često naznačuje dodavanjem prefiksa na imenicu (Robins Hunter, 1994: 22.). Padežni sustav nije česta pojava unutar američkih domorodačkih jezika. To je zato što su u inkorporativnim i polisintetičkim jezicima oni suvišni (Dixon, Kroeber, 1903: 3-4.). Sve navedeno u ovom radu samo je površina mora koju nazivamo američkim domorodačkim jezicima. No, koliko god su zamršeni, toliko su i fascinantni.

Sažetak

Ovim radom pokušali smo ponuditi kratki osvrt na aktualno stanje američkih domorodačkih jezika. Osim nekoliko crtica iz povijesti, naveli smo i osnovnu problematiku podučavanja američkih domorodačkih jezika kao i problematiku opstanka navedenih jezika u društvu unutar kojeg prevladava engleski jezik. Razjasnili smo osnovnu terminologiju očuvanja, dokumentacije i revitalizacije kao i predstavili njihove uloge i svrhe u kontekstu odabrane tematike. Predstavili smo problematiku kodifikacije to jest stvaranja pisma jezicima koji u svom autohtonom obliku pismo nemaju. Potom smo fokus prebacili na fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke posebnosti i sličnosti navedenih jezika. Zbog kompleksnosti američkih domorodačkih jezika kao i zbog njihovog broja i drastičnih međusobnih razlika odlučili smo se izdvojiti one najkarakterističnije kao i one najzanimljivije primjere navedenog s posebnim fokusom na morfologiju i sintaksu kao najistraživanijim aspektom ovih jezika.

Ključne riječi

Američki domorodački jezici, fonologija, morfologija, sintaksa, očuvanje, revitalizacija

Abstract

While writing this paper our goal was to give a short reiew on the current state of Native American languages. With some scarce historical facts, we have stated fundamental problematics of teaching Native American languages as well as the survival of forementioned languages in a society that primarily uses the English language as a way of communication. We have explained basic terminology of language preservation, revitalisation and revival as well as their role and purpose in this context. We have introduced the question of should Native American languages be codified and two different opposing opinions on the matter. We have then shifted out focus on phonological, morphological, syntactic and lexical peculiarities and similarities of the mentioned languages. Beacuse of the sheer complexity of Native American languages, we have decided to single out the most characteristic as well as the most interesting examples of the above mentioned with a special focus on morphology and syntax as the most researched aspect of these languages.

Key words

Native American languages, phonology, morphology, syntax, preservation, revitalization

13. Literatura

1. Bielenberg, B. (1999). *Indigenous Language Codification: Cultural Effects*.
2. Brinton, D.G. (2012). *Native American Languages, indigenous languages of the native peoples of North, Middle, and South America*.
3. Dixon, R. B., & Kroeber, A. L. (1903). *The native languages of California*. New Era Printing Company.
4. Gordon, M. K. (2017). Phonetic and phonological research on Native American Languages: Past, present, and future. *International Journal of American Linguistics*, 83(1), 79-110.
5. Hunter, P. (1994). *Language extinction and the status of North American Indian languages (Doktorska disertacija)*.
6. Marković, I. (2012.) *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
7. Sapir, E., Swadesh, M. (1946). American Indian grammatical categories. *Word*, 2(2), 103-112.
8. Shaul, D. L. (2014). *Linguistic ideologies of Native American language revitalization: Doing the lost language ghost dance*. Springer Science & Business Media.

14. Mrežni izvori

1. ablativ. Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. Pristupljeno 5. 8. 2022
2. ablativ. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 8. 2022.
3. aspiracija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 25. 7. 2022.
4. dual. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 8. 2022.
5. ejektivan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 25. 7. 2022.
6. kulturni kapital. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 1.7. 2022

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Nikolina Skoko, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce Povijesti umjetnosti / Hrvatskog kršćanstva izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 23. rujna 2022.

Potpis

OBRAZAC LP.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	Nikolina Štoko
NASLOV RADA	"Sudbina žena američkih doktorica"
VRSTA RADA	Završni rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	humanističke nauke
ZNANSTVENO POLJE	književnost i jezik
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	doc. dr. sc. Tanja Brešan Ančić
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. izv. prof. dr. sc. Marijana Tomelić Čerlin 2. izv. prof. dr. sc. Anita Ruljić-Štolić 3. doc. dr. sc. Tanja Brešan Ančić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 23. rujna 2022.

mjesto, datum

potpis studenta/ice